

نفسه‌گه‌رای د زمانی کوردیدا – گوڤه‌را به‌هدینی

د. عه‌بدولسه‌لام نه‌جمه‌دین عه‌بدوللا

پروفیسور هاریکار

فاکولتیا زانستین مرۆڤایه‌تی، زانکویا زاخو

هه‌ریا کوردستانی، عێراق

کورتی

زمان وه‌کو سپایه‌کنی که‌لتووری، هه‌ر وه‌کی چه‌وان دشیته‌ فه‌ژه‌نا پرسگری‌کین که‌لتووری بیت د هه‌مان ده‌مدا دشیته‌ ییکه‌ینه‌ری که‌لتووری زی بیت. نشی ژنی ئیکه‌ ژ سپایین سروشتی و جفاکین مرۆفی له‌ورا باسککرا وئ د فه‌کولینین که‌لتووری و زماشانیدا گرنکیا خوه‌ هه‌یه. بابته‌ی زمان و نشی، ئاماژه‌ ب په‌یوه‌ندیا د ناهه‌را زمان و نیرینا بکاره‌ینه‌ری وئ زمانی له‌دور ژن و زه‌لامی ده‌ته. گه‌له‌ک جارن، تابه‌مه‌ندین فیزیکی ژن و زه‌لامی، کاریگه‌ری له‌سه‌ر بریارین جفاکی هه‌یه، و به‌ایین جیاوازا ده‌نه‌ هه‌ر دوو نشین نیر و می. هه‌ر چه‌نده‌ په‌یئین (ژن) و (زه‌لام) بۆ جیاوازیین بایۆلۆژی فان هه‌ر دوو نشان دزفرینه‌فه، لی بکاره‌ینانا فان هه‌ر دوو زارافان گه‌له‌ک جارن بۆ جیاوازییا بایۆلۆژی نازفرینه‌فه و پتر بۆ وان جیاوازیان دزفرینه‌فه یین جفاکی ده‌ستنیشانکری. واته‌ بۆ وان تشنان یین جفاک ده‌سه‌یینیت و دخوازیته‌ هه‌ر دوو نشی ب وی شیوه‌ی هه‌لسوکه‌وتی بکه‌ن، ئەف جیاوازیه‌ پتر ژ جوړی که‌لتوورینه. ئەف فه‌کولینه‌ ییکوئی ده‌ته‌ زمانی کوردی – گوڤه‌را به‌هدینی ژلای نیشیسه‌ باسکه‌ته‌ و باسی نشه‌گه‌رابوون یان نشه‌گه‌راوه‌بوونا وئ بکه‌ته. فه‌کولین د بیانی (زمان و هه‌ز) ئیدا و له‌سه‌ر بنه‌ماین (تیۆرا زۆرداری د زمانیدا) ده‌یته‌ ئه‌جمه‌دان کو تیدا باسی سه‌مه‌کاریا زمانی ده‌ته. ئەف تیۆره‌ باسی کاریگه‌ریا که‌لتووری و جفاکی له‌سه‌ر نه‌یه‌کسانیا نشی ده‌ته.

په‌یئین کیلی: نشی، نشه‌گه‌رای، زماشانیا نشی، ژن، زه‌لام، که‌لتوور.

1. ناونیشانی فه‌کولین

شکاندن و پچوکیتر نیشاندانا ژنی و له‌برجافنه‌گرتنا بۆلی ژنی د جفاکیدا. د وان جفاکاندا کو زمانی وان نشه‌گه‌رایه‌ هه‌لسوکه‌وتا جیاوازا لگه‌ل هه‌ر دوو نشان و د به‌رژه‌وه‌ندا نشی ئیردا ده‌یته‌ کرن. نشه‌گه‌رایه‌ی کاریگه‌ریا نه‌ریتی له‌سه‌ر جفاکی هه‌یه، له‌ورا ب زانین و ده‌ستنیشانکرا رۆنانین نشی و بریکا نه‌خشه‌کینانا نشی ییکولا نه‌هیلان و کیمکرنا فی دیاردی بدین. هه‌لبه‌ته‌ رگه‌زه‌ره‌ستیا نشی د زمانیدا بنه‌ر ناییت، هه‌تا‌کو بنه‌مایین هه‌زین ژن و زه‌لامی نه‌هینه‌ گوڤه‌ریین.

3. گرمانین فه‌کولین

گرمانا فه‌کولین بریتیه‌ ژ:

زمانی کوردی – گوڤه‌را به‌هدینی د رۆنانا زمانیدا و هه‌نده‌ک جارن زی د په‌یئ، ده‌سه‌واژه‌ و ده‌رپریناندا و هه‌روه‌سا ژلای واتینه‌ نشه‌گه‌رایه.

4. ریناز فه‌کولین

فه‌کولین ل شیوی (وه‌سفی) هاتیه‌ ئه‌جمه‌دان؛ چونکی نشه‌گه‌رابوونا زمانی کوردی ب نیشاندانا به‌لگه‌یین زمانی ژ ئاخفتنا رۆژانه، هه‌یئین په‌یوه‌ندیگرتن، سه‌ره‌ده‌ریگرن لگه‌ل هه‌ر دوو نشان،...هتد له‌سه‌رده‌می نه‌ا باس ده‌ته.

ئه‌ف فه‌کولینه‌ لئیر ناونیشانی ((نشه‌گه‌رای د زمانی کوردیدا – گوڤه‌را به‌هدینی)) ده‌یته‌ ئه‌نجام دان. فه‌کولین ییکوئی ده‌ته‌ زمانی کوردی – گوڤه‌را به‌هدینی ژلای نیشیسه‌ باسکه‌ته‌ و باسی نشه‌گه‌رابوونا وئ بکه‌ته. فه‌کولین د بیانی (زمان و هه‌ز) ئیدا و له‌سه‌ر بنه‌ماین (تیۆرا زۆرداری د زمانیدا) ده‌یته‌ ئه‌جمه‌دان کو تیدا باسی سه‌مه‌کاریا زمانی ده‌ته. ئەف تیۆره‌ باسی کاریگه‌ریا که‌لتووری و جفاکی له‌سه‌ر نه‌یه‌کسانیا نشی ده‌ته.

2. گرنکیا فه‌کولین

د زمانی نشه‌گه‌رادا کومه‌کا په‌یئ، ده‌رپرین و رۆنانین پریمانی هه‌نه‌ کو دینه‌ ئه‌گه‌ری

المجلة الاكاديمية لجامعة نورو

المجلد 7، العدد 2 (2018)

استلم البحث في 2018/4/2، قبل في 2018/4/2

ورقة بحث منتظمة نشرت في 2018/5/31

البريد الالكتروني للباحث: Abdulsalam.n@gmail.com

حقوق الطبع والنشر © 2017 أساء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة

المشاع الايدياعي النسبي – CC BY-NC-ND 4.0

5. ناهورکا فهکولین

دینته نهگه ری گوهورینین سهرقه سهرقه و بناغه بی د سیستمین جفاکیدا. زمان ری نیکه ژ فی ژینگه ها هه فدر، چونکی گروپین جفاکی بیکولین دکهن ب کونترولکرنا زمانی هیزا خوه نیشابدهن و خو بسه پین. د فی هه فدریندا نهو سهرکه فقیهه بی کونترولا زمانی بکته، نهف کونترولا زمانی ههر نهو (نشگه رایبه د زمانیدا) به (5).

د قان سیستمین جفاکیدا، د نافهرا ژن و زهلامیدا په یوه ندیبه کا ریزه بندین هه یه، بی رهنگی کو نیک ژ ههر دوو نشان، وهک (نورم - Norm) و بی دی وهک (یا/بی دی - Other) و یان (پله نزمتر - Inferior) دهینته نیاسین و د بیاقی چالاکین جفاکیدا، ژن (و هندهک جارن ری زهلام) بنتی ژهر هوکری نشی، دهینته ته په سهرکر، چهوساندن و نیستیغلاکرن و دکه فیهه ژیر رکیفا نشی بهرامبه. د قان زماناندا، ب نیک شیوه بهری خو نادهنه ژن و زهلامی، ب شیوهکی کو ههر نشهک ب چافهکی نامو بهری خو ددهته نشی دی و دپیژی ههر مروفهکی نهته واوه، لهورا مافین وی ری کیمترن. د قان جفاکاندا، زهلامی مافین پتر هه نه، چهکی بهرتر و دهسته لاته کا پتر هه یه (6). زمان لدویف نیشاندانا نشی دابهشی دوو جوران دین : ا. زمانین کو که تیگوریا نشی ب ریزمانی کرینه، واته د سینتاکسا واند ب ناشکهرای کهرهستین ریزمانی دهردهکن.

ب. زمانین کو که تیگوریا نشی ب ریزمانی نه کرینه.

فهکولین ل بکارهینان و رولنی زمانی د ناف جفاکیدا ب زماشانیا جفاکی دهینته نیاسین. زماشانیا جفاکی باسی په یوه ندیبا زمانی لگهل وان بیکهینین جفاکیدا دکته بین بنه مایهکی زمانی، وهکی بنه مایین فویمی، مورفولوژی، سینتاکسی و واتای تیدا رول هه یه (7).

2. زماشانیا نشی - gender linguistics

زماشانیا نشی - gender linguistics ب تایهکی زماشانیا جفاکی دهینته هژمارتن، کو باسی کاریه ریا بگوری نشی لسهر جوراوجوریا زمانی دکته.

د مژارا نش و نشگه رای د زماشانیا، دوو جور فهکولین دهینه دین. گروپین نیکه نهو فهکولین بین باسی جیاوازا زمانی ژن و زهلامان دکهن (8). ههروهسان باسی شیوازی ناخشتنا ژن و زلامی دکته و گه هشتینه فی نهجامی کو ژن ب شیوههکی ستاندارتر دناخن و کیمتر ژ وان په شان مغای وهردرگن بین جهخترن تیدا هه یه ههروهسان ریز پتر د ناخشتنا واند هه یه، نهفه ری چونکی چهکی جفاکین نزمتر هه یه (9). گروپین دی نهو فهکولین بین باسی رهنگه دانا که تیگوریا نشی د

نهف فهکولینه ژ پشهکی و دوو پشکان بیکدهیت. د پشکا نیکیدا بهحسی چارچوونی تیورین فهکولینی (زمان، زماشانیا نشی، نش و نشگه رای، زمانی نشگه رای، زماشانیا نشی و تایین وی و... هتد) هاتیه کرن. د پشکا دوویندا رهنگه دانا نشگه رای د زمانی کوردیا - گوهره بههدینی بریکا هینانا بهلکان هاتیه نیشاندان.

چارچوونی تیورین فهکولینی

1. زمان

لدویف پیناسا زماشانان، زمان سیستمه که کو ژ نیشانین دهنگی بیکدهیت و بو په یوه ندیکر و فهگوهاستنا په یامی دهینته بکارهینان. که واته زمانی سرؤشته کی دهنگی هه یه و بو په یوه ندیکر ری بکاردهیت، لی ژلی نهکی په یوه ندیکر ری زمانی نهکرین دی ری هه نه، لهورا گه لهک زماشان ژ نالی جفاکانسی، دهر ووناسی، دهمارناسی، کهلتووری و فلهسفی و... هتدغه بهری خو ددهنه زمانی (1). زمانی مروفی لسهر بنه مایین دوره نیلی وهراری دکته، ب دهر پینه کا دی، گریدای وی ژینگه ها جفاکیه نهو تیدا دژیت. که واته، چارچوونین جفاکی د ناف بیکهاتا زمانیدا رهنگه ددهن، د ههمان دهمدا کاریه ری لسهر جیهابینی و نایدولوژی ناخشتنه ری هه یه (2). لدهف (کامیرون - Cameron) ی زمان خودیکا بهاین کهلتووریه و بریکا وی ری کهلتووری نشی دیار دیت. زمان هه لگری نیرین و جیهابینین دیارکریه کو ژ نهجامی دووباره بکارهینانی د گوتارا ناخشتنه کهریدا دهردهکته (3). ههر وهسا لدویف بوچوونا (وورف و سایپر) ی نیرین و جیهابینیا مروفی کاریه ری لسهر زمانی هه یه. نهو نالین کاریه ری ل زمانی دکهن، بی رهنگینه :

ا. ژینگه ها سرؤشتی - physical environment نهو جفاکین تیدا دژیت، کاریه ری لسهر زمانی و ب تایهتی لسهر بیکهاتا لیکسیکیا زمانی هه یه.

ب. ژینگه ها جفاکی - social environment کاریه ری لسهر زمانی و ب تایهتی لسهر بیکهاتا لیکسیکیا زمانی هه یه.

ت. بهاین جفاکی ری کاریه ری لسهر زمانی هه یه (4).

(فرکلاف) د پهرتووکا (زمان و هیز - 1989) دا دپیژیت : گروپین جفاکی (کو لدویف چین، نهته وه، نش و زمان) دهینته دهستیشانکر، بو بدسته هینان و پاراستنا هیزی ب نه چاری، بهرده وام د هه فرکی و هه فدریندانه. د راستیدا هه فدری

تابهتی پینکهنی دهنگی و چهوانیا ههلسوکهوتا زمانیا ناخفتنکههوان بوو. (سایپر- 1929)، (لهابو- 1972)، (لیکاف - 1973)، (دیقا و کراچ - 1975)، (براور و ههفالین وی - 1979)، (براکین- 1981)، (ترادگیل- 1983)، (بارون- 1986)، (لهابو- 1972)، (کامیرون و ههفالین وی - 1989)، (نارلیس- 1991)، (دارلیک- 1993)، (جیمر و کلارک- 1993)، (تانن- 1995)، (رؤمین- 1999)، (میلز- 2003)، (گوردن- 2003) و (وارداف- 2006) ژ وان کهسانن یین ل بیاقین زمانیا ناشی فهکولین نهجامدین(16).

4. زمانى نشکهره

زمانى نشکهره ئەو زمانه یی ئالیگریا ئیک ژ نشان دکهت، د بهرژهوهندیا ئیک ژ نشانه و جوداهین د ناههرا وی نشی و نشی بهرامبهردا دکهت. پرانیا جاران د بهرژهوهندا زهلامیدا و ل دژی ژنیه. ههبوونا زمانى نشکهره پهپوهندی ب ئالیگری و جوداهیا نشیه د جفاکى دیارکریدا. زمان مینا دیاردیهکا جفاکى پهپوهندیکا بهیز لگه جیانبینی و نیرینن جفاکشه ههیه. لهری، ژن پیدشی بوو ل مالی بمین و ب مروفهکى خوسه نهدهاته هژمارتن، لی زهلام ب د خیزان و جفاکیدا ب ناههرا بریار و دهستهلاتی دهاتنه هژمارتن. ب دهپینهکا دی ل بهری ژن ب (نشی لاواز) دهاتنه نیساین(17). هندهک د وی باوهردانه کو نهگهری سههکى جیاوازی زمانیا ژن و زهلامی بو جه و رولی جفاکى فان هه دوو نشان د جفاکیدا دزفریتهفه. (لیکاف - R. Lakoff) فی جیاوازی بو نههکسانیا جفاکى دزفریتهفه و دیار دکهت کو سپاین زمانین وان رهنگههوانا وان جیاوازیانه یین ژلانی جه و رولیشه د ناههرا نهدامین فان هه دوو نشاندا ههیه. ههتا د جفاکین بیشکهفتی ژیدا ژنان همهکى جفاکى نهجیگرت و رولهککى جفاکى کیمتر ههیه(18).

(وارداف) سى هۆکاران ب جیاوازیان زمانین هه دوو نشان باسدکهت :

أ. جیاوازییا بایولوزیا ژن و زهلامی.

ب. زالیوونا زهلامی.

ت. جیاوازیان جفاکین ژن و زهلامان.

لدور جیاوازیان جفاکى ئامازه ب فی ئیکى دکهت کو هه نشهک ههز ل بابهتهکى جیاوازی دهکته داکو لسه باخفت، ههروهسا دزیرپى و کورتپى ب سپاین بناههین هه شههکى دزانی(19). زمانى نشکهره ژ نهجامن بکارهینانا د ناف جفاکیدا، بیزى و نهدادین د ناههرا نشین جیاوازیا پهپیدا دکهت یانزی

زمانیدا و بهاین وی دکهن. لدویف گروپی دووی، بهرامبهرا نشی مزارهکا کهلتوریه کو بریکا زمانى بهرههدهیت، دهینه فهگوهازتن و تیگهههشتن. ئەف کهتیگوریا زمانى ههتا رادهیهکى دشینیت مودئلا معریفیا د ناف هوشی ناخفتنکههوانا نیشاندهت و دشیت کاریگهری بکهته سهه جوړی ههلسهکهوتا ناخفتنکههوان(10). بشی رهنگى چونکی ژنان هیز نینه لهورا زمانهکى ب پاریز ههیه و ب زمانهکى لاواز دهپهن. ههروهسان ژن پتر ژ زهلامان رستین پرسپاری و جهختکرنی بکاردهین و زهلام پتر رستین راگههاندن بکاردهین. ئەفهژى بو باوهرخونهبوونا ژنى دزفریتهفه(11).

3. نش - Sex و نشکهرایى - Gender

باهتی زمان و نشی، ئامازه ب پهپوهندی د ناههرا زمان و نیرینا بکارهینرین وی زمانى لدور ژن و زهلامی ددهت. لفری چهکى نشی، جیاوازیه ژ چهکى بایولوزی وی و بریتیه ژ وان تابهتهمدیان یین د ناف جفاک و زمانى دیارکریدا ، لدور ژن و زهلامی ههین. گهلهک جاران، تابهتهمدین فیزیکین ژن و زهلامی، کاریگهری لسهه بریارین جفاکى ههیه و بهاین جیاوازی ددهنه هه دوو نشین نیر و مئ. ههه چهنده پهپین (ژن) و (زهلام) بو جیاوازیان بایولوزی فان هه دوو نشان دزفریتهفه، لی بکارهینانا فان هه دوو زارافان گهلهک جاران بو جیاوازی بایولوزی نازفریتهفه و پتر بو وان جیاوازیان دزفریتهفه یین جفاکى دهستینشانکرن؛ واته بو وان تستان یین جفاکى دهپینیت و دخوازیت هه دوو نش ب وی شیوهی ههلسوکهوتی بکهن، ئەف جیاوازیه پتر ژ جوړی کهلتورینه(12). پهپوهندی نش و نشکهرایى وهکی پهپوهندی سهوشت و پهروهردیه. نش بایولوزی و نشکهرایى ل شیوی جفاکى و ب شیوی دهستکرد هاتی ئافاکرن(13). بشی رهنگى هه وهکی تیورین فینیسیتین - Feminism ههچههخ زى دهنه خوهای کرن، د ناههرا نش و نشکهرایى جیاوازی ههیه. نش، بتی بایولوزیا کهسهکیه، فیجا وی کهسى لهشهکى نیر یانزی مئ ههپت. نشکهرایى، کومهکا تابهتهمدندی و رهفترانه کو لزیر کاریگهریا کهلتوروی پهپیدا دهن و دچنه پال کهسهکى نیر یانزی مئ(14). کهواته، ژندهری نشی بایولوزیه و ژندهری نشکهرایى جفاکیه. ل سالین شېستاندا، زارافى (نشکهرایى) لسهه ههمان بنهمان (نش پهړیسی - Racism) ژ پینهههت (سالوخدانا پرسگریگا ئالیگریا نشی د ناف جفاکیدا) پهپیدا بوو(15). ل دهستپیکى پرانیا فهکولیان گریداى مزارا کاریگهریا بگوړی نشی لسهه رهفترارا زمانیا ناخفتنکههوان، ب

• نازاد(ی) گووت. (نفسی ریزمانی سرۆشتی - نیر)
 د زمانی (سیدامۆ) دا په یشین نفسین جیاواز بو ژن و زهلامی هه، وهکی :

• Gurda (بو ژنی) ado (بو زهلامی) (milk)
 • Basara (بو ژنی) maala (بو زهلامی) (meat)

د زمانی ژاپونیدا، رۆنانین ریزمانین جیاواز بو ژن و زهلامی هه، وهکی :

• (بو ژنی) Atashi anata ga suki yo.
 • (بو زهلامی) Boku kimi ga suki da yo.
 • (27) (I like / love you.)

بیافهکی دی فهکولینین زماشانیا نفسی، نیشاندانا کاریگه ریا نفسی لسه چهوانیا په پیدای بوونا دیاردین زمانین جیاوازه، ئەو دیاردین کو هندهك جارن رهنگه ژ ئەنجامی فیکههفتنا زمانی په پیدای بن. بو نمونه کاریگه ریا کودکر، دهینکرنا په یشی و فیروونا زمانی. ئەم دشتین زماشانیا نفسی ژ تالی نه زمانی زی باسبکهین. بو نمونه دشتین باسی په یوهندیا دیرزهايا دەمی ئاخفتنی بان ئهینسینی، ناههروکا (ئاخفتن و ئهینسینی)، پارێزفانی بان تورم پارێزنی ب ئهینسینه بکهین. ههروسا نهخشه کینانا نفسی زی ب بیافهکی دی دهیتته هژماتن. ئەفه زی بو تهفگه ریا فیهینسیم دزفیتتهفه (28). ب په پیدای بوونا ریکهراوین ژان (فیهینسان) و پیکولا وان ژ بو نههیلانا دهستهوازهین نفسین ئالیگر و نههیلانا جیاوازیین زمانین ژن و زهلامان ب زاناوون پیکولی دکهن کاریگه رین ل زمانی بکهن ههروسا زمانی و رهفتارا زمانی بگوهۆرن. لی پرانیا جارن ئەف پیکولین ب زاناوون دهیتته نهجمادان لسه بنه مانی جیاوازیین راسته قینهین ئاخفتنا ژن و زهلامان نین. پرانیا گرنگیدانا وان بو فورم و لیکسیکانه. بو نمونه He بو ههرو دوو نشان دهیتته بکارهینان؛ بو ناڤین وهکی person کو نفسی وان دیار نینه، He دهیتته بکارهینان و She ناهیتته بکارهینان. ههروسا راسته کو په یفا (chairman = سهروک) بو ههرو دوو نشان دهیتته بکارهینان، لی ب زهلام – سهنته – male-oriented دهیتته هژماتن (29). (جانسون) د وی باوه ریدایه کو قوتابخانا په کسانیا نفسی لسه بنه مانی رهخنه گرتن ژ دهستهلات و زالبوونا زهلامی هاتیه ئافکران و ئارمانجا سهههکیا وی دهستنیشانکرنا وان رۆنانانه یین بن دهستیا ژنی د ناڤ جفاکیا نیشان ددهن (30). ل فیزی ئەم زی لسه هه مان شوپا (جانسون) و هه فالین وی چووینه و ئارمانجا مه نیشاندانا وان رۆنانانه یین زورداری و بندهستیا زمانی تیدا هه به.

پیندیشیخت. زمانی نقشگه ریا هه لگه ریا کومه کا په یف و رۆنانین ریزمانیه کو دبه نه گه ریا شکندن و کیمکرنا ژان و ههروسا ژان بن بها نیشانددهت. ب ده برینه کا دی زمانی نقشگه ریا جوهره کئی په یوهندیا زمانیه کو نیرینین نقشگه ریا تیدا زان و ئەزمووین مرؤفایه تی ژ گوشونیرینا زهلامیه نیشانددهت (20). ل فیزی زمان ب هوکاره کئی کهلتووری دهیتته هژماتن، کو دشت هندهك دۆخ و سنووران بو کهلتووری دروست بکهت. هه فالناڤین بکارهاتی (بیریزی و نه دادین) ب هه فالناڤین نه ریتی دهینه نیاسین. کهواته نقشگه ریا دیارده به کا سرۆشتی و خۆی نینه، به لکو ئەوا زمانی نقشگه ریا دکهت، ئەو ئالین نه ریتینه یین د ناڤ وی جفاکیا ههین (21).

دشتین بیین، نقشگه ریا زمانی بان رهگه زه رهستیا زمانی بریتیه ژ چهوانیا ئاراسته کرن، شکندن و ته په سه کرنا ژنی د ههلسوکه وتین جفاکیا و بریکا زمانی. فی زمانی کومه کا په یف و رۆنانین ریزمانی هه نه کو دبه نه گه ریا شکندن و کیم بها نیشاندانا ژنی. (22) ههروسا زمانی نقشگه ریا، ئەو زمانه یی کو ب ده برین و دهستهوازه یین خو ژنی بی بها، کیم و بیریز نیشانددهن. ب ده برینه کا دی، (زمانی نقشگه ریا ئامازه ب زمانه کئی جو دکه ر ل دزی ژنی دکهت و وینه به کئی نه هه فسه نگ ژ ههرو دوو نشان نیشانددهت (23). ب ده برینه کا دی زمانی نقشگه ریا جوهره کئی په یوهندیا زمانیه کو ئالیگریه کا نفسی بیقه دیاره (24) و ئەزمووین مرؤفایه تی ژ گوشونیرینا زهلامیه نیشانددهت (25).

5. زماشانیا نفسی و تاین وی

با بهتی زمان و نفسی ژ گه اهک ئالیاشه دهیتته باسکران. ئەم دشتین فهکولینی ل مۆدیلین نفسین زمانی بکهین. ئەف مۆدیله ب گه اهک شیوان د زمانیدا دره دکهن. شیوه به کئی ژ فی مۆدیلین رهنگه ل چارچووئی ریزمانا وی زمانی دره بکه فیت. ئەف نفسی ریزمانی رهنگه لکه ل مسداقی وی ل جیهانا دره فه ئیک بگرن یا تزی ئیک نه گرن واته دشت ریکه هفتن یا تزی سرۆشتی بیت. نفسی ریزمانی سرۆشتی زی دشت با یولۆژی یا تزی جفاکی – کهلتووری بیت. ههروسا نفسی ریزمانی دشت بریکا مۆرفیه کئی یا تزی بریکا بی مۆرفیه بهیتته نیشادان و چه مکی نفسی ب سیاهه کئی پیکهیتته ری وی بهیتته هژماتن. (26)

• هه ره په رتووک (ا) من بینه. (نفسی ریزمانی ریکه هفتی - می)

• هه ره پینوس (ئ) من بینه. (نفسی ریزمانی ریکه هفتی - نیر)

• نازدار (ئ) گووت. (نفسی ریزمانی سرۆشتی - می)

نەشەگەرایی د زماڻی کوردیدا - گوڤهرا بەهدینی

ب. گووتنن مەزنان، د گووتنن مەزناندا چەوانیا هزرکنا زەلامی لاسەر ژنی پتر

هەندە زاراف، دەریپین و دەستەواژە د هەندەک زاماندا، رەنگەدانا مەیل و نیریپین

نەشەگەرایی، لەورا نەشەگەرایی د بکارهینانا لیکسیکاندا، رۆنانین ریزمانیدا و

د بکارهینانا ئامازە و دەرکندا دەریکەفیت.

أ. نەشەگەرایی بریکار رۆنانین ریزمانی

د زماڻی کوردی - گوڤهرا بەهدینیدا بریکار مۆرفیمین ریزمانین دیارکری، نفس دەهینە

دیارکرن.

• بۆ کەسێ سببێ تاکێ کۆم، دوو نفس هەنە.

وی (بۆ نفسی نێر) وی (بۆ نفسی مێ)

• دۆخی خستەسەر :

قوتابیا زیرەک (بۆ نفسی مێ)

قوتابێ زیرەک (بۆ نفسی نێر)

• دۆخی تیان :

لسەر مێزێ (نفسی مێ)

لسەر دیواری (نفسی نێر)

ب. نەشەگەرایی د بیافی لیکسیک و دەریپیناندا

رۆنانا بەشان و دەریپین زماڻی بیافەکن بۆ نیشاناندا کەلتووور و نیریپنا تاکین جفاکی

دیارکری. پەیف و دەریپین ئی ب بەرەستترین پیکهینین زماڻی دەهینە هژمارتن،

لەورا د فەکۆلیناندا گرنگیا خۆ هەیه. دەمی نەشەگەرایی جفاکی دەربازی بیافی

لیکسیک و دەریپیناندا دیت، بەلگەپەکه لاسەر نەشەگەرایی بونا وی زماڻی(31).

1. لیکچواندن و گووتنن مەزنان

د لیکچواندن و گووتنن مەزناندا گەلەک جارن ژن دەهینە کیمکرن و شکاندن.

أ. لیکچواندن، د لیکچواندن زەلام ب ژنی یان کریارەکا ژنی دەهینە لیکچواندن و

ئەفە ئی ژ پێخەمەت شکاندنا زەلامی دەهینە ئەنجامدان.

بۆ نمونە :

• وەکی ژکان

• وەکی ژکیت ب حال

• وەکی ماری ژکا کوشتی

• وەکی کچکا

خوہیا دیت.

بۆ نمونە :

• ژن داری ددەتە دەستی مێزێ(32).

• ژن ژ بێ مێزێ هار دیت، مێر ژ بێ ژنی ژار دیت(33).

• ئاقلی ژکا بێ د کوشا وان هەکە رابوون دێ رژیپت(34).

• پەرەسپەکا ژنی یا خواری(35).

• باوەریا خوہ ب ژنا خۆ نەئینە(36).

• ئەقلی مریشکا د سەری ژنا دایە(37).

• ژن هەرچا نیقا مالی یە(38).

• ژن ترشکە هندی خوہش کەن هەردێ خوہش بیت(39).

• کچکا دارا مازی یە هەر کەسەک دێ بجۆ هەل نێپت(40).

• ژنا شەرمین ب شەرەکی مێزێ شەرمین ب پارەکی(41).

• پیری باوەر نەکر دێ شی کەت پستی شی کری گوت شی من بێ کەچە(42).

• ب گووتنن ژنا نەچە سەر کۆمیت زیر(43).

• دەوارا نەکرە ل نیسانی و ژنا نەبژیرە ژ دیلان(44).

• ب من مێی دەرناکەفیت ژ بەر حوکمی ژنی(45).

• نە ئاگری ترکا و نە سوحبەتا ژکا.

• جوانیا ژکمی بیدەنگیە.

• ژن وەکی برنجیە هندی ب قوتی دێ پتر سببێ بیت.

2. بکارهینانا پەشا (زەلام) و جۆرین وی

د زماڻی کوردیدا، پەشێن مینا (زەلامینی و براتی، مێزانی...هتد.) د دەورووبەری

زماڻین جیاوازدا دەهینە بکارهینان و بۆ ئامازەپیکرنا هەر دوو نفسان دەهینە

بکارهینان.

بۆ نمونە :

• وەرە باقی من. (دەیک بۆ زارۆکی خوہی کچ و کور)

• هەکە تو زەلامی دێ هتیی. وەکی زەلاما هاتە پێش. سۆزا زەلامان بدە. (بۆ ژن و

زەلامان)

• براکا وەرە هێرفە. (زەلام بۆ ئاراستەکرنا ژن و زەلامان)

3. پەيشن مې (ئامازەپيكرنا پاستەوخۇ)

• قېزىقېتى

ھىندەك پەيش ھەنە كۆ بارەكى واتايې نەرتى ھەيە. ئەف پەيشە مېنە و چ پەيشن نېر بەرامبەر وان نېن(46).

بۇ نمونە :

• بېژن

• عفرىتە

• سىركەر

• ھەيزەبوون

• قەيرە

• تەلاقداى

7. نىشاندارى و يېنىشانى د زماندا

پالمەر د پېناسەيەكىدا بۇ نىشاندارى و چەوانيا دەستىشانىكرنا وى دېژىت : ھەر گافا د ئاقبەرا دوو پەيشن بەرامبەردا، ئىك ژ وان ب شىوئەيەكى گشتى د ئاخىتىنىدا ھەرەسان بۇ پىسارىكرنى بەيتە بكارھىنان، ئەوپەيف دېتە يېنىشان – Unmarked و پەيشا دى ب نىشاندار - Marked دەيتە ھىمارتن(47). بۇ نمونە، پەيشا (مىرىشك) يېنىشانە و پەيشا (دىكل) نىشاندارە.

بۇ نمونە :

يېنىشان (نېر) نىشاندار (مې)

دكتور دكتورا

سكرتېر سكرتېرە

شۇفېر شۇفېرا ژن / خانما شۇفېر

ئەندازىار ئەندازىارا ژن / خانما ئەندازىار

بەرېژىر بەرېژىرا ژن

8. زىندىكرن و نشدان

ئاخىتنىكەر لىدەمى زىندىكرن و نشدانى، بۇ نشى نېر دياردە و بۇنەوورين (بېژى) و بۇ نشى مې (بېژى) بكاردەيىن.

بۇ نمونە :

• نشى نېر : پىنگ، ئەلھۆ، شېر ...ھتد.

• نشى مې : چىل، مىرىشك، ھىچ و...ھتد.

• چىيانى مەتىن، بايەكى بېژى، بەرەكى رەق، كىرەكى مەزن، دىوارى بلند، بىرەكى خوەش

• مېشا مىرى، كىكا مسمى، چەبەبىسك، چىچەلۇك

9. دياردين جىكاى

ھىندەك دياردەيىن جىكاى سەخمەراتى قى چەندى كۆ د ئاف ھەر دوو نشاندا ھەنە، لى بىتى بۇ ژنى دەيتە ھىمارتن.

بۇ نمونە :

• بېژى

4. پەيشن نېر (ئامازەپيكرنا نەپاستەوخۇ)

ھىندەك پەيش ھەنە كۆ بارەكى واتايې نەرتى ھەيە. ئەف پەيشە نېرن و چ پەيشن مې بەرامبەر وان نېن.

بۇ نمونە :

• جامېر

• مىرخاس

• مىزانى

• مەرد

5. ھەفالىقن نەرتى بۇ زەلامان

لىوېف جىيانىنيا جىكاى، پىدقەبە زەلام ھەلگىرى ھىندەك سالوخەتىن دياركى بيت، ھىندەك ھەفالىقن نەرتىن دياركى ژى بۇ دەيتە بكارھىنان.

بۇ نمونە :

• ب غېرەت

• پەھلەوان

6. ھەفالىقن نەرتى بۇ ژان

لىوېف چەوانيا ھىزاركارنا جىكاى، پىدقەبە ژن ھەلگىرى ھىندەك سالوخەتىن دياركى بيت، ھىندەك ھەفالىقن نەرتىن دياركى ژى بۇ دەيتە بكارھىنان.

بۇ نمونە :

• بېژى

دېتته خۇدانى كەسەكى دى و بەردەوام ئەف خۇدانە زى زەلامە. لقان دەمان ژن ھەمى جارى بەركارن(49).

بۇ نمونە :

• شوپكرن

• ژن ھينان

• تەلاقدان

• نېشانى

• مارەكرن

13. زمانى فەشارقى

گەلەك زاراف و دەرىپىن د زمانىدا ل ھەمبەر ژنى ھەنە، كوچ ژوان ئەرتى نېن و زىدەبارى فى چەندى چ زارافەكى ھەمبەر بۇ نىشى نىر د وى زمانىدا نېنە(50). ئەف زارافە و دەرىپىنە پتر ب شىوہەكى فەشارقى د ناف زەلاماندا دەينە بكارھينان.

بۇ نمونە :

• نەستەلەپە (كچا جوان)

• جفتە (ژ لايى رەوشتېشە)

• شۆربا نەساخا (كچ) يان ژنا خوە گەلەك و ب شىوہەكى نەجوان ميكياج بكت)

14. خزماتى

پەيوەندىپىن خوينى و پەيوەندىپىن ئەگەرى (ب رىكا ژنېنەن و شوپكرن...ھتد) د ناھبەرا ئەندامىن جفاكيدا ب خزماتى دەيتتە نياسين. (پەيغۇن خزماتى، پەيوەندىپىن خزماتى د ناھبەرا ئەندامىن جفاكەكى زمانىدا نېشان دەن. فەكۆلېن ل ئالىي پىنكھاتا خىزىنى و بەرەلەفيا وى، گرنگيا پەيوەندىا خزماتى، چەوانيا پەيوەندىپىن خوينى و ئەگەرى، گرنگيا فان پەيوەندىان و نىرىنېن نىشىن فان پەيوەندىان ب رىكا پەيغۇن خزماتى دەيتتە ئەنجامدان. فەكۆلەر پىنكۆلېن دكەن ب فەكۆلېن ل فان زارافان بگەنە پىنكھاتا خىزىنى و نىرىنە ئەندامىن خىزىنى ل ھەمبەر ھەقدوو). پەيوەندىا خزماتى بتى ب رىكا بايولۇژى نېنە و بەلكو دىت جفاكى – كەلتورى زى بن(51).

بۇ نمونە :

أ. پشكدارىا ژنى د بىرارىن گرىداي خىزىنىدا ب چافەكى نزم دەيتتە دېتن :

• ئەو مال خراب دىت دەمى ژن دېتتە مالخۆ(52).

• سەرژنك (زەلامى ھارىكارى د كارىن ناھالېدا بكت).

• لەبەبان (ژىكەكا لەبەبانە. ← گەلەك ئاخقتن و زوو بەرسقا كەسى بەرامبەر دان.)

• ھەماما ژىكان (ئەفە چىپە ھەماما ژىكانە؟ ← بلند و بەھفرا ئاخقتن)

• غەيەت (وھكى ژىكا ل پشت ھەفالى خوەرا دئاخقتن.)

• ژپەركرنا وانان (وھكى كچكا وانېن خوە ژپەر دكەت.)

10. ھەلەكەفتىن جفاكى

د ھەلەكەفتىن جفاكيدا گەلەك جارن ل دەمى پىرۇزباھى و سوپاسياندا، جياوازا نىشى دەيتتە دېتن.

بۇ نمونە :

• خويشكا كوربا بيت. (دەمى زارۇكى ژدايكووى كچ بيت.)

• دەيكا كوربا يى. (لافايا باش بۇ كەسەكى.)

• خودى كورپت تە بەيتىت. (دەمى ژن خزمەتەكى پىشكىشېكەت.)

• خودى برايت تە بەيتىت. (دەمى كچ خزمەتەكى پىشكىشېكەت.)

11. توندوتىزىا لىكسىكى (زارافىن كرىت و نەشرىن)

زارافىن كرىت و نەشرىن، ژ لايى بارى رەوشتېشە دەيتتە پۆلىنكرن. ئەو زارافىن پىن ژ لايى بارى رەوشتېشە ل نەمترىن پەدانە. قەسېن كرىتېن ل كولانان دەيتتە گووتن ژ فى جۆرىنە(48). ئەف پەيشە پتر بۇ ئازراندن و شكاندنا زەلامى دەيتتە بكارھينان.

بۇ نمونە :

• ژن حيز

• ژن قەحبە

• ... ھتد.

12. رۇنائىن وروژنەر

ئەو رۇنائىن پىن نىشەك ھىزى ل ھەمبەر نىشى دى بكاردەيتتە و خوە ژ نىشى بەرامبەر بلندتر دىتتە. ھەلبەت د فان رۇنناندا وانا مەبەستە. زارافىن (ژن ھينان) و (ژنا كەسەكى بوون)، دوو زارافىن نىشگەرەنە. زارافىن ئىكى، زەلام سەتتەر و زارافىن دووئى ژن سەتتەرە. ھەر دوو پەيغۇ ب وانا (پىنكھىنانا خىزىنەنە). لى ھەر ئىك نىرىنەكا جياواز نىشان دەن. زارافىن (ژن ھينان) ھەلبىزرتن تېدا ھەيە و زارافىن بەرامبەر (ژنا كەسەكى بوون) دىتتە دەرىپىن ژ خوەپەيتى بكت، واته كەسەك

ب. جياوازی د نافهرا ئەندامین خیزانیدا :

ئەنجام

رۆژانا پەيقان و دەرپرینین زمانی بیاڤهکن بۆ نیشاندانا کەلتور و نێرینا تاکین جفاکێ دیارکری. لەورا زمانی نەشگەرا هەلگرێ کۆمەکا پەیف و رۆژانین ریزمانیە کۆ دبنە ئەگەرئ شکاندن و کیمکرنا ژنان و هەروەسان ژنان بێ بە نیشاندەدن. پەیف و دەرپرین ب بەرھەستتین بیکەینین زمانی دەینە هژمارن، لەورا بۆ نیشاندانا جیابنابینا ناخفتنکەرین وئ د ڤەکۆلیناندا گرنکیا خۆ هەیه. ڤی رەنگی دەمی نەشگەرا بیا جفاکێ دەربازی بیاڤی لیکسیک و دەرپرینان دبیت، بەلگەپەکە لەسەر نەشگەرا بوونا وی زمانی. د زمانی کوردی – گوڤەرا بەھدینیدا مینا گەلەک زمانی دی نەشگەرا بیا زمانی هەیه و ب شتیوی رۆژانا ریزمانی، لیکسیک و واتای دەردکەڤیت. ژنا کورد بەردەوام د ناف جفاکیدا تووشی تەپەسەرین دبیت و نەشی نێر باشتەر، زانانتر و... هتد دەینتە هژمارن؛ کەواتە گرمانا سەرەکیا ڤەکۆلین (زمانی کوردی – گوڤەرا بەھدینیدا رۆژانا زمانی و ھندەک جارن ژنی د پەیف، دەستەواژە و دەرپریناندا و هەروەسا ژلانی واتینە نەشگەرا بیا). دەینتە پەسەند کرن. ڤی رەنگی، بیدڤیە ئالین پەبوەندیار لەسەر نەھیلانا ڤی رگەز پەرسەتیا نەشی د زمانی کار بکەن و پینکلا بنبرکنا وی بدەن، ھەلبەت ئەڤە ژنی ب گوڤەرینا بنەماین ھزرین ژن و زەلامی ب دەستە دەینت.

پەراوێز

1. لطف الله یار محمدی : (1393) : 98.
2. Janet Holmes and Miriam Meyerhoff : (2003) : 671-672.
3. Nneka Umera-Okeke : (2012) : 5.
4. پیتەر تراڤکیل : (1376) : 35-38.
5. مرم پاکھاد : (1380) : 81.
6. Jane Sunderland : (2006) : 21.
7. سپیدە عبدالکریمی : (1392) : 99-100.
8. ھەروز محمودی بختیاری : (1390) : 91-92.
9. بتول علی نژاد : (1384) : 87.
10. ھەروز محمودی بختیاری : (1390) : 91-92.
11. قدیسە رچوانیان : (92) : 49.
12. عاطفە سادات مەرسەیدی : (1391) : 202.
13. سوسن باستانی : (1387) : 43.
14. مکی ھام : (1382) : 181 و 399.
15. Jane Sunderland : (2006) : 21.
16. نظار داوری اردکانی و عطیە عیار : (1387) : 164.
17. Xiaolan Lei : (2006) : 87.
18. بچی مدرسە : (1393) : 209.
19. نظار داوری اردکانی و عطیە عیار : (1387) : 165.
20. ھەروز محمودی بختیاری : (1390) : 93.
21. مرم پاکھاد : (1380) : 81.

- نێرگز نە چو بەارە، کێرات نە چو دارە، کچ نە چو شوینوارە. (53)
- کچ مائی خەلکینە، کور گوڤی زێرینە (54).

15. شکاندن ژنی

کامیرون د پەرتووکا (زمان و ھیز) یدا دیاردکەت کۆ د گەلەک زماناندا جۆرە یاسایەکا ڤەشارتی ھەپە کۆ لویڤ وئ زلام ئەرتی و ژن نەرتی (55).

• بەرپز / خام

• وی / وی

• چوڤک ، عیال (مەبەست ھەڤزینا زەلامیە)

16. جوانکاری

ئیک ژ نیشانین نەشگەرا بیا د زمانیدا ئەڤەپە دەمی ئەم لڤور ئەزموونەکا گشتیا ژنان دناخین یا ب زەحمەتە یان تاڤۆپە، لەورا بابەت ژ روانگەھەیا نێرینە دەینتە باسکرن. جوانکاری ئیکی ژ وان ریکان کۆ ئەو پەڤشین ھەرام بریکا وان دەینتە دەرپرین. ھەر گاڤا پەڤشا (زان) لگەل دەیک یان کچێ ھات دبیتە پەڤھەکا کریت و نەجوان لەورا دەینتە گووتن (ژدایک بوون) کۆ دەرپرینەکا ڤالەپە ژ نەشی و بەری خوەدانەکا نێرینەپە بۆ ڤی کارێ مینینە (56).

• ژدایکبوون

• خودی کەر مکر

• یا د ھەڤشا خوەدا

• یا بێنڤنژە

• یا کەتیبە بالافھی

17. گوڤتار

ھندەک جارن نەشگەرا ب پەڤھەکا دیارکیشە نینە، بەلکو د ئاستی گوڤتار یدا دەردکەڤیت، ڤی واتای کۆ نەشگەرا بیا د گوتنەکیدا – utterance یان رستەپەکیدا – sentence یان د دەڤەکیدا – text دەردکەڤیت (57).

• بیدڤیە ریزگرتن ل ئاڤرەڤی بێتە کەلتور د ناف خەلکیدا.

• ھەر کەسێ بێڤت ئەز ژنی ناھیم، ژ خوە دبێڤت.

22. بهروز محمودی بختیاری : (1390) : 91-92.
23. Piengpen Na Pattalung : (2008) : 23.
24. بهروز محمودی بختیاری : (1390) : 91-92.
25. هه‌مان ژیدەر : 91-92.
26. نظار داوری اردکانی و عطیه عیار : (1387) : 168-169.
27. ظرور هادسن : (1383) : 537-538.
28. نظار داوری اردکانی و عطیه عیار : (1387) : 171.
29. پیتر ترادگیل : (1376) : 126-127.
30. مریم پاک نهاد جبروتی : (1379) : 105.
31. مریم پاک‌نهاد : (1380) : 82-83.
32. وهه‌بیا محمدهد سه‌عید یاسین : (2006) : 116.
33. هه‌مان ژیدەر : 117.
34. عائیشه محمدهد علی : (2006) : 31.
35. هه‌مان ژیدەر : 56.
36. هه‌مان ژیدەر : 44.
37. هه‌مان ژیدەر : 78.
38. هه‌مان ژیدەر : 90.
39. هه‌مان ژیدەر : 92.
40. هه‌مان ژیدەر : 103.
41. هه‌مان ژیدەر : 91.
42. هه‌مان ژیدەر : 58.
43. عه‌بدوللا عه‌لی شنکالی : (2010) : 30.
44. هه‌مان ژیدەر : 78.
45. مه‌لا مه‌حمودی دیرشه‌وی : (2000) : 52.
46. عاطفه سادات میرسعیدی : (1391) : 210.
47. کورش صفوی : (1383) : 122-124.
48. بهروز محمودی بختیاری و دیگران : (1390) : 102.
49. هه‌مان ژیدەر : 103.
50. هه‌مان ژیدەر : 103.
51. حرم رضایتی کیشه خاله و رضا ضراغی : (1387) : 101.
52. عائیشه محمدهد علی : (2006) : 39.
53. وهه‌بیا محمدهد سه‌عید یاسین : (2006) : 144.
54. هه‌مان ژیدەر : 104.
55. فاطمه مرزبانپور : جنسیت زدگی زبان در جامعه ایران.
56. بهروز محمودی بختیاری و دیگران : (1390) : 104-105.
57. عاطفه سادات میر سعیدی : (1391) : 218.